

KOVİD-19'UN ORTADOĞU EKONOMİLERİNE YANSIMALARI

“Dünya ekonomisinin resesyona gireceğine artık kesin gözüyle bakılmasının ardından tüm dünya ülkelerinin hükümetleri ve merkez bankaları tedbirlerini gün geçtikçe arttırarak ilan etmektedir. Ortadoğu ülkeleri hem salgın hem de petrol fiyatlarındaki savaş nedeniyle gerekli tedbirleri almaktadır.

Dr. Recep Yorulmaz

*Ekonomi Çalışmaları
Direktörü, ORSAM*

Bilindiği gibi, Çin'in Wuhan şehrindeki deniz ürünleri ve canlı hayvan satan bir pazarda ortaya çıkan bulgularla gündeme gelen yeni Koronavirüs,

Çin başta olmak üzere dünyanın birçok noktasına yayılmış durumdadır. Bu virüs, hızla tüm dünyada yayılmış ve dünya ekonomisini tehdit eder noktaya gelmiştir. Vaka ve ölüm sayısının her geçen gün arttığı bu ortamda virüsün etkilerinin dünya ekonomisini olumsuz etkilediği görülmektedir. Özellikle bu durum, hisse senedi fiyatlarında dalgalanmalara neden olup, kazanç projeksiyonlarını bastırmıştır. Bunun yanında, 2020

Avrupa Şampiyonası da dahil büyük liglerin spor müsabakalarının ertelenmesi ve hatta liglerin tatil edilmesiyle milyarlar dolarlık bir maliyet ortaya çıkmıştır. Salgının en fazla etkilediği alan olan hiz-

metler sektöründe yaşanan daralma, ekonomik yapısında turizm ve ulaşım sektörünün önemli payı olan ülkeler için yıkıcı sonuçlar doğurmuştur.

Salgının Ekonomik Etkileri

Virüs salgınının da etkisiyle meydana gelen petrol talep şokunun

petrol fiyatlarında düşüşe sebep olması, küresel ekonomide ayrı bir şok dalgası yaratmıştır. Bu düşüşte baş aktör konumunda olan OPEC'in en etkili üyesi Suudi Arabistan ve OPEC dışı petrol üreticilerinin en etkili ülkesi Rusya'nın, son toplantıda ek üretim kısıntısı kararında anlaşamamasının ardından Suudi Arabistan'ın üretimini artırma kararı ile fiyatlarda ikinci bir şok dalgası oluşmuştur. Böylece ekonomisi büyük ölçüde petrol gelirlerine dayanan Ortadoğu ülkelerinde salgının etkisi çok daha fazla hissedilmiştir.

Öte yandan, Ortadoğu ülkeleri için turizm, ülke ekonomilerine

nefes aldırان önemli bir sektördür ve petrol bazlı ekonomiyi çeşitlendirme yolunda stratejik bir öneme sahiptir. Bu bağlamda, turizm sektörünün öneminin farkına varan bölge ülkeleri hedefleri doğrultusunda büyük yatırımlar yapmıştır. Özellikle, Körfez ülkeleri gelişmiş bir altyapı, güneş ve deniz, kültür, spor, alışveriş, kruvaziyer, toplantılar gibi insan yapımı cazibe merkezlerini kapsayan ve dünyanın tüm bölgelerini birbirine bağlayan önde gelen merkezlere ev sahipliği yapmaktadır. Ülke özelinde bakıldığında 2019 yılında Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) 17 milyondan fazla turiste ev sahipliği yaparken, Suudi Arabistan 21 milyon ve Mısır yaklaşık 9 milyon turiste ev sahipliği yapmıştır. 2020 yılında bölge ülkeleri turist sayılarını arttırmayı hedeflemiştir. Ancak koronavirüs nedeniyle dünyanın hareketsiz kalması ve turizm sektörünün sekteye uğraması bölge ülkelerinin hedeflerine ulaşmasının önünde engel olmuştur. Örneğin,

salgının ne kadar devam edeceği konusundaki belirsizlik, BAE'nin EXPO 2020 ev sahipliğini dolayısıyla da 20 milyon turist hedeflerini tehlikeye sokmuştur.

Salgının başlamasından itibaren ekonomik aktivitelerin azalması ile Ortadoğu ekonomilerinde özellikle gayrimenkul, ticaret, perakende ve ulaşım sektörleri üzerinde baskı oluşmaya başlamıştır. Özellikle ulaşım sektöründe ülke ekonomilerine katkısı büyük olan hava yolları firmaları, (Emirates ve Etihad vb.) seyahat kısıtlamaları nedeniyle ücret kesintileri (%25-50) ve işten çıkarmalar olabileceğini dile getirmiştir. Bununla birlikte, ekonomik çeşitliliğinde GSYH'lerinin önemli bir bölümünü oluşturan hizmet sektöründe yaşanan büyük daralma bu tarz ülkelere daha büyük zararlar vermiştir. Örneğin, 2019 yılında 12,6 milyar dolar turizm geliri elde eden Mısır'ın virüs sebebiyle 2020 yılında ayda 1 milyar dolar kaybedeceği ve 2020 yılındaki 12 milyon turist hedefine ulaşmayacağı tahmin edilmektedir. Ülke istihdamının

büyük bir bölümünü oluşturan turizm sektöründe yaşanacak daralma sonucunda işsizlik oranındaki artış da kaçınılmaz olacaktır. Mal ve hizmet ihracatındaki ve turizm sektöründeki sermaye harcamaları azalacak buna bağlı olarak da ülkedeki kredi büyümesi yavaşlayacaktır. ABD yatırım bankası Goldman Sachs tahminlerine göre, bu süreçte Mısır'ın ekonomisi %1 daralma yaşayacaktır.

Salgının en fazla etkilediği ülkelerden biri olan İran'da bu etkiler farklı açılardan incelenebilir. Devrimden bu yana küresel finans sistemi dışında duran İran, geçen haftalarda IMF'den "acil finans paketi" kapsamında 5 milyar dolarlık kredi talebinde bulunmuştur. Bunun yanı sıra IMF'nin koronavirüs salgınıyla mücadele eden ülkeler için öngördüğü 50 milyar dolarlık yardım paketinden faydalanmak istemesi bir politika değişimi olarak yorumlanabilir. Bu sayede küresel finans sistemine dahil olabilecektir. Ayrıca ABD yaptırımlarının kaldırılması için BM'den yardım istemesi de ülkenin

uluslararası sisteme dahil olmaya yönelik adımların ilki olarak gösterilebilir. Ekonomik kaynakların yetersizliği göz önüne alındığında ise İran'ın; Suriye, Irak, Yemen, Lübnan gibi ülke dışındaki askeri ve siyasi etkinlikleri de azalabilecektir.

Salgının Borsalara Etkisi

Ekonomileri yüksek oranda petrole bağlı olan Ortadoğu ülkelerinin koronavirüs salgını ile birlikte borsaları da olumsuz etkilenmiştir. Halihazırda siyasi durumları dışında ekonomik olarak da güçlü borsa ve şirketleri olmayan Irak, Lübnan, Filistin ve Umman borsaları dışında diğer borsaların, koronavirüs salgını ve petrole ilişkin fiyat savaşlarından etkilendikleri görülmektedir.

Borsada finansalları güçlü olan ve uluslararası şirketlere sahip olan İsrail, Mısır, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirliği borsaları yoğun bir şekilde bu olumsuz gelişmelerden etkilenmiştir. Özellikle bu ülkelerin önemli uluslararası

Tablo 1. Salgının Ülke Borsalarına Etkisi

Ülke	Borsa	12 Şubat	22 Mart	Değişim
Suudi Arabistan	Tedavül Borsası	7915,36	6171,91	22,03%
Mısır	EGX30	13845,16	9750,66	29,57%
Irak	ISX Main 60 (ISX60)	458,94	444,90	3,06%
İsrail	TA35	1751,59	1182,61	32,48%
Ürdün	Amman SE General	1873,89	1668,18	10,98%
Lübnan	BLOM Stock	618,72	599,74	3,07%
Umman	MSM 30	4108,12	3607,08	12,20%
Filistin	Al-Quds (PLE)	528,63	498,9	5,62%
Katar	QE General (QSI)	9953,37	8589,23	13,71%
Birleşik Arap Emirliği	ADX General (ADI)	5065,69	3552,61	29,87%

petrol şirketlerine sahip olması da ortak yönleridir. İsrail borsasında yer alan Delek ve Energean petrol şirketi, Suudi Arabistan borsasında ise Aramco şirketi bu gelişmelerden en çok olumsuz etkilenen şirketler olmuştur.

Salgının Etkilerini Gidermeye Yönelik Önlemler

Dünya ekonomisinin resesyona gireceğine artık kesin gözüyle bakılmasının ardından tüm dünya ülkelerinin hükümetleri ve merkez bankaları tedbirlerini gün geçtikçe arttırarak ilan etmektedir. Ortadoğu ülkeleri hem salgın hem de petrol fiyatlarındaki savaş nedeniyle gerekli tedbirleri almaktadır. Suudi Arabistan 32 milyar dolarlık, Mısır 6,4 milyar dolarlık ve Katar 20,5 milyar dolarlık destek paketleri açıklamışlardır. Ayrıca Katar, Filistin'e 150 milyon dolarlık bir yardımda bulunduğunu açıklamıştır.

BAE ilk etapta 1,36 milyar dolara denk gelen 5 milyar dirhemlik destekle vatandaşlarına ve işletmelere yardım sağlayacağını duyurmuştur. Bunun ardından 28 Mart'ta ikinci ve daha kapsamlı beş ayrı bölümden oluşan 34 milyar dolarlık ekonomik teşvik paketini açıklamıştır. Serbest bölgede yer alan şirketlerin 6 ay boyunca kira ödemeleri de ertelenecektir. Paket, bireylere ve şirketlere kesilen maddi cezaların ödemelerinin de iptal edilmesini içermektedir. Dubai, bu paket ile bölgede merkezi olduğu finans, girişimcilik gibi sektörleri ve Ortadoğu ofislerine ev sahipliği yaptığı birçok uluslararası şirketi salgının olumsuz

etkilerinden koruyarak gelecekte de faaliyetlerini sürdürmelerini sağlamayı amaçlamaktadır.

Benzer şekilde, Mısır hükümeti koronavirüs ile mücadele planını finanse etmek, bankalar aracılığıyla orta gelirli bireyler için gayrimenkul gelişimini finanse etmek ve borsaya destek olmak amacıyla sırasıyla 100 milyar (6,39 Milyar dolar), 50 milyar (3,2 milyar dolar) ve 20 milyar (1,28 milyar dolar) Mısır lirası kaynak ayırmıştır. Mısır Merkez Bankası, Kovid-19 salgını karşısında ekonomiyi desteklemek için son iki toplantısında sabit tuttuğu faiz oranlarını indirerek önleyici bir hamlede bulunmuştur. Uygulanan faiz indirimini tüm sektörlerde ekonomik faaliyetlerin desteklenmesine katkıda bulunacak istisnai bir önlem olarak gören Mısır Merkez Bankası'nın temel amacı, özel sektör büyümesini teşvik etmektir ve bu hamle küresel eğilimle aynı doğrultudadır. Ayrıca hamlenin; ekonomik büyümeyi, imalat sektörünü ve borsa performansını destekleyeceği düşünülmektedir.

Ekonomik olumsuzlukların halkı derinden etkilemeye başladığı İran da ekonomik kurtarma paketi açıklamıştır. Buna göre Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani, 2020 bütçesinin yüzde 20'sine tekabül eden 1000 trilyon riyali (yaklaşık 6,3 milyar dolar) virüsle mücadeleye ayırdıklarını duyurmuştur. Tahsis edilen bütçenin bir kısmıyla salgından zarar görenlere hibe ve düşük faizli krediler verileceği ifade edilmiştir. Ayrıca paket kapsamında devlet sağlık sigortası ile hastaların koronavirüs kaynaklı sağlık masraflarının yüzde 90'ını karşılanacaktır.

Ülkeleri Neler Bekliyor?

Geçen hafta Amerika Birleşik Devletleri'nde Başkan Trump tarafından onaylanan 2,2 trilyon dolar ile şimdiye kadarki en büyük bütçeye sahip olan ekonomik teşvik paketi sonrasında dünya piyasaları canlanarak pozitif yönde hareket etmiştir. Ancak dünyanın en büyük ekonomilerinde koronavirüs salgını nedeniyle karantina ortamının genişlemesinin, petrol talebini düşüreceği etkisi ile petrol fiyatları 17 yılın en düşük seviyesine inmiştir. Dolayısıyla, Ortadoğu ülkelerinin ekonomileri önemli ölçüde gelir kaybına uğramaktadır.

Gelirleri azalan ülkelerin salgınla mücadele kapsamında kamu harcamaları da artmaktadır. Bu durum ülkelerin borç yükünün artmasına neden olmaktadır. Ekonomileri kısmen daha güçlü olan Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt, Katar, Bahreyn ve İsrail gibi ülkelerin bu durumla baş etmeleri biraz daha mümkünken diğer ülkelerin halihazırda yaşadıkları çeşitli sıkıntılarının katlanarak artacağı ve finansmanının güçleşeceği ortadadır.

Bu bağlamda, önümüzdeki süreçte, ekonomik yapının çeşitliliği ülkelerin gücünü belirleyecek en önemli faktörlerden biri olarak karşımıza çıkacaktır. Yaşanan Kovid-19 salgınıyla birlikte küreselleşmenin, sektöre uğradığı ve küresel felaketlere karşı işlevsiz kaldığının ortaya çıktığı bu dönemde, üniter devlet yapısının ve devletçi politikaların ön plana çıkacağı düşünülmektedir. Bu da güçlü bir devlet mekanizmasının varlığının önemini ortaya koymaktadır. ■